

ATATÜRK VE MİLLİYETÇİLİK

Öğ. Kd. Bnb. Dr. Faruk AYIN

GİRİŞ

İnsanların bir temel içgüdüğü olarak kendi gibi konuşan, kendi gibi inanan, kendi örf ve âdetlerini paylaşan ve aynı kökten gelen insanların daha iyi yaşaması, daha üstün olması şeklinde bir duygu her devirde ve her zaman insanların düşüncelerinde tabîî olarak yer almıştır

Milliyetçilik tarihî açısından en önemli dönem ise, şüphesiz XIX. yüzyıldır. Bu yüzyılda insanlık siyasî, askerî, iktisadî ve diğer toplumsal alanlarda çok büyük gelişmeler kaydetmiştir. Kaydedilen bu gelişmelerden biri de milletlerin uyanması ve milliyetçilik fikirlerinin yayılmasıdır. Bu dönemde başlayan toplumsal fikir ve olaylar çok büyük bir hızla XX. yüzyıla taşınmış ve XX. yüzyıldaki gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Bugünkü modern anlamda XIX. yüzyılda başlayıp XX. yüzyılda yaygınlaşan ve dünyanın siyasî olarak yeniden şekillenmesinde etkili olan milliyetçiliği¹ ele almadan önce kısaca milleti tarif etmekte yarar vardır.

Millet kelimesi Türk diline Arapçadan geçmiştir. Ancak, Arapçadaki millet anlamı ile bugün anladığımız milletin anlamı aynı değildir. Arapçadaki millet, din birliği çerçevesinde birbirlerine bağlı insan topluluklarını ifade etmektedir.² Bugün Batı dillerinde kabul gören modern anlamda milletin tanımı ise, Fransızca "nation" kelimesinin karşılığı olarak aynı kökten, aynı soydan gelen ve ortak bağları olan insan topluluğu şeklindedir.³

---

¹ Milliyetçilik hareketlerinin özellikle Avrupa'yı nasıl şekillendirdiği ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, (Çev. M. Haluk Timurtaş), Ankara 1971. s. 15-50; Fahir Arnaoğlu, *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara 1973 s. 1-30.

² Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, İstanbul, 1969, s. 15.

³ Mehmet Eröz, *Atatürk Milliyetçilik, Doğu Anadolu*, İstanbul 1987, s. 59.

Nitekim Türklerde milleti sosyal bir gerçek olarak ilk defa tarih eden Ziya Gökalp de milleti meydana getiren temel faktörlerin ırk, kavim, coğrafya olmadığını ifade etmiş milletin; dilce ahlâkça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan topluluk olduğunu belirtmiştir. ⁴

Bu tanımlarla beraber millet tarifinde hâkim olmuş iki görüş vardır. Bunlardan birincisi, objektif millet anlayışıdır. Bu görüşe göre; millet aynı ırktan gelen, aynı dili konuşan ve aynı dine inanan insanların meydana getirdiği topluluktur. İkinci görüş ise, subjektif veya kültürel millet anlayışıdır. Bu anlayışa göre ise; bir milletin meydana gelmesinde, ırk, dil veya din esas alınarak yapılan tanımlar eksiktir. Yani bir toplumdaki fertlerin arasında, kültür birliği, gönül birliği, ülkü birliği, birlikte yaşama ve ortak tarih şuurunun var olması gerekmektedir. ⁵

Milliyetçilik, yani "nationalism" ise, bir milliyet duygusu ve aynı zamanda millet gereğinden hareket eden bir fikir akımıdır. ⁶ Bu duygu fertlerin, millî tarihlerine milletlerin mazideki hem parlak başarılarına hem de felâket ve ıstıraplarına karşı derin bir ruhî bağlılık ve hürmet hissi şeklinde tecelli eder. ⁷ Kısacası milliyetçilik kişinin milletini sevmesi, milletine güven duyması ve onun varlığını kanyla canıyla savunmasıdır. ⁸

TÜRKLERDE MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

Millet ve milliyetçilik kavramlarına kısaca değindikten sonra Türklerde millet ve milliyetçilik kavramlarının tarihteki gelişimine değinmekte yarar vardır.

4 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Mehmet Kaplân), Ankara 1986, s. 17-18; Eriz. a.g.e., s. 10.

5 Yusuf Sarınoy, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Ankara, 1990, s. 7, 8; Tarihsel Sürecin Millet Oluşumundaki Etkisi için bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul 1976; Edward H. Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası* (Çev. Osman Akın), İstanbul 1990; s. 3-25.

6 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, Ankara 1994, s. 13.

7 Sadri Maksûdî Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, İstanbul, 1979, s. 81; Milliyetçilik akımının güçlenmesinde, gelişen tarih araştırmaları da büyük oranda etki etmiştir. Çünkü böylece milletler geçmişlerini öğrendikleri gibi geleceklerini de düşünmeye başlamışlardır. Tarih araştırmaları ile Milliyetçilik ilişkileri için geniş bilgi için bkz. Hans Kohn, *Nationalism Its Making History*, New York 1955, s. 25-60.

8 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan, Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.II., İstanbul 1971, s. 447.

Türklerde millet ve milliyet kavramları çok eski tarihlerden itibaren var olmuştur. Tarihte ilk defa Türk boylarını bir bayrak altında toplamayı başaran ve Türk destanlarında Oğuz Han olarak geçen Mete ile birlikte Türklerin millî birliklerini millet şuuru içerisinde kurdukları göze çarpmaktadır. Yine gerek Asya Hun İmparatorlarından Çi-Çi'nin nutku gerekse Orhun abidelerinde geçen kavramlar incelendiğinde Türk milletinin geçmişinde de millî duygunun, millî şuurun ve milliyet fikrinin var olduğu görülmektedir.⁹

Türk milliyetçiliğinin yazıya dökülmüş belgeleri olarak kabul edebileceğimiz Orhun abidelerinde de millet, milliyetçilik hatta Türk birliği fikrini açıkça görmek mümkündür. Bu belgelerde "Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İteriş Kağanı, anam il Bilge Hatun'u Tanrı tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır" denilmektedir.¹⁰ "Türk milleti yok olmasın" sözleri yaklaşık 1300 yıl öncesinde de Türklerde millî duygusunun var olduğunun delilidir.¹¹ Yine aynı kitabelerde yer alan "Ey Türk Oğuz Beğleri, milleti işidin yukarıda mavi gök çokmedikçe aşağıda yağız yer delinmedikçe senin ilini senin töreni kim bozabilir. Türk milleti, titre ve kendine dön" denilmektedir. Bu hitapta Türk milletinin dünya var oldukça yaşayacağına olan inanç açık bir şekilde ifade edilmektedir. Türk tarihî açısından çok önemli olan bu belgelerde şu ilkeleri de açıkça görmek mümkündür.

1. Türk milletinin üstünlüğüne, yüceliğine inanma ve iftihar ilkesi

2. Türk'ü Türk yapan özelliklerin korunması, millî geleneklerin muhafazası ve taklitçilikten kaçınılması ilkesi

9 Adnan Sofuoğlu, "1930-1940 Arası Türkçülük Faaliyetleri", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl 31/1-2, Ankara 1995, s. 361; Ayrıca Geniş bilgi için bkz. Renzi Oğuz Arık, *Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz*, Ankara 1981, s. 3-15; Şükrü Elçin, *Türkçülük ve Milliyetçilik*, Ankara 1978, s. 11-25.

10 Ahmet Bican Ercilasun, "Türkçülük ve Gençlik", *Türk Kültürü*, Sayı 325, Mayıs 1990, s. 259.

11 Türk adıyla kurulan ilan devlet Göktürk'lerdir. Ancak Türkçe konuşan Anadolu'ya Türkiye adı XI. Yüzyılda Avrupalılarca verilmiştir. Türkiye adı ilk defa 1190 tarihli Barbarossa Haçlı Seferi'nin vakayinamesinde görülür. Bu deyim XIII. Yüzyıldan itibaren ise batılı yazarlarca yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Ancak Türkler'in kendileri bu deyimî ülkelerinin resmî adı olarak 1923'den sonra kullandılar. Bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1970, s. 1-2.

3. Türklerin bölünmemesi ve Türk birliği ilkesi

4. İktidarın ve yöneticilerin millete hizmet için var olduğu ilkesi ¹²

Türklerdeki millî duygular ve millet şuuru sadece Türklerin İslâmiyetten önceki dönemlerine mahsus değildir. Türklerde, İslâmiyeti kabullerinden sonra da bu millî duyguların devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim, Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-ü Lügat-it Türk"ünde bu millî duygular açıkça görülmektedir. Kaşgarlı Mahmut, eserinde "Türklerin Hazreti Peygamber tarafından methedildiğine" dair birçok Hadis'e yer vermiştir. Fahrettin Mübarekşah ise, "Şecere-i Ensab"ında Türk dilinin önemine değinerek Türkçenin diğer dillerden üstün olduğunu belirtmiştir. ¹³

Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra da millî birliklerini ön plâna çıkarmışlardır. Ahmet Yesevi, Yunus Emre gibi önemli şahsiyetler millî duygularını dil ve ruh bütünlüğü içinde devam ettirmişlerdir. Bu dönemlerde Acem dilinin Türk dili üzerindeki tesir ve tahakkümüne ise, Karamanlı Mehmet Bey, Türkçenin yazı ve saray dili olmasını emrederek son vermiştir. Onun kendi Tarihini akışından gelen kendi diline karşı gösterdiği bu saygı ve bağlılık, hiç şüphesiz, dilde milliyetçilik hareketinin ilk izleri olarak kabul edilebilir.

Millî duygular hemen hemen bütün Türk boylarında canlı olarak yaşamıştır. Buna örnek olarak XV. asırda Çağatay sahasında Ali Şir Nevai'nin eserlerinde göze çarpan millî şuur gösterilebilir. Ali Şir Nevai yabancı dillerin Türk dili ve kültürü üzerindeki tahribatını çok iyi kavramış ve bunu akla uygun delillerle bilgi yolundan göstermiştir. Onun "Muhakema'tül Lûgateyn" adlı eserinde ayrıca Türkçenin ve Türklüğün Acem dilinden ve Acemden üstün olduğuna dair görüşler ortaya koyduğu gö-

¹² Şükrü Elçin, "Türkçülük ve Milliyetçilik", *Türk Kültürü*, Aralık 1992, Sayı, 368, s. 706; Türklerde halk ve millet anlayışı, Türk birliği, Türk milletinin bütünlüğü ile hakan ve millet ilişkileri konusunda geniş bilgi için bkz. Banaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına kadar)*, Ankara 1982, s. 110-172.

¹³ Yusuf Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul 1994, s. 23; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul 1970, s. 12.

rülmektedir. Bu konuda "Türkler İranlılardan daha keskin zekâlı, daha üstün anlayışlı insanlardır. Söz ve ibare yani cümle kurmada Türk İran'dan üstündür" ¹⁴ diyerek bu konudaki düşüncesini ortaya koymuştur.

Aynı millî duygu ve uygulamalar Osmanlı Devleti'nde de görülmektedir. II. Murat döneminde Türklerin Tarihine ait Türkçe eserlerin yazılması devlet idaresinde Türk töresinin uygulanmasına önem verilmesi gündeme girmiş, hatta insanlığın yetiştirdiği büyük simaların toptan Türk sayılmasına kadar ileri gidilmiştir. Çünkü o dönemlerde seçkin şahsiyetlerin ancak Türklerden çıkabileceği gibi bir düşünce hâkim bulunuyordu. ¹⁵

Her ne kadar yukarıda belirtildiği gibi çok eski devirlerden beri Türklerin yazılı edebiyatlarında ve devlet uygulamalarında milliyetçilik izlerine rastlanılıyorsa da Türklerde bugünkü anlamda milliyetçilik, Fransız ihtilâlinde sonraki gelişmelerle olmuştur. Napolyon'un askerî istilâ girişimleri sonucu milliyetçilik ideolojisi ile birlikte ihtilalin getirdiği hürriyet, eşitlik, cumhuriyet ve lâiklik gibi kavramlar bütün Avrupa'ya yayılmıştır. ¹⁶ Avrupa'daki savaşlar ve sonrasında kurulan Avrupa millî devletleri ise, Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki milletleri de uyandırmış ve devlete karşı, içinde milliyetçi duygular taşıyan isyanlar başlamıştır. ¹⁷ Önceleri Hristiyan Balkan milletleri arasındaki milliyetçilik hareketleri ile başlayan isyanlar sonraki yıllarda genele yayılmış ve imparatorluk bünyesinde yaşayan Müslümanlar arasında da görülmeye başlamıştır. ¹⁸ Bu ge-

¹⁴ Elçin, *a.g.m.*, s. 712.

¹⁵ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 12; Bu dönemde ayrıca Türk şiiri ve edebiyatı Türkçe ağırlıklı olarak gelişmiştir. Eski Türk tarihinin incelenmesi ayrıca rağbet görmüştür. Hatta Orta Asya Türk şivesi ve edebiyatı bir süre işlenmiştir. Türk edebiyatının bir parçası haline gelen Arapça ve Farsça kelime ve deyimler daha az kullanılmış sade Türkçe yazma çabası kendisini göstermiştir. Geniş bilgi için bkz. Köprülüzade Mehmet Fuat (Köprülü), *Millî Edebiyatın İlk Milbessirleri*, İstanbul 1928, Lewis *a.g.e.*, s. 9.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, *Siyasî Tarih (1789-1960)*, Ankara 1973, s. 8-25; Bu düşünceler sonraları İslâm dünyasında da kendisi göstermiştir. Özellikle hürriyet fikri başta Araplar olmak üzere birçok İslâm toplumunu etkilemiştir. Bkz. Lewis *a.g.e.*, s. 54-74.

¹⁷ Sarımay, *a.g.e.*, s. 40-41.

¹⁸ *a.g.e.*, s. 46-47; Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Derviş Kılınçkaya, *Arap Milliyetçiliği ve Millî Mücadelede Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), H.Ü.A.İ.T.E., Ankara 1992, s. 36-87; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Arap Milliyetçiliği", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, s. 1032-1036.

lişmeler Osmanlı Türkleri arasında Türk aydınlarının uyanmasına; milliyetçiliğin ortaya çıkmasına ve yayılmasına etki etmiştir.

OSMANLI TÜRKLERİNDE MİLLİYETÇİLİK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKMASI

Osmanlı Türklerinde milliyetçilik fikrinin ortaya çıkmasında birçok sebepler de vardır. Bunların başında daha önce de değinildiği gibi Napolyon'un Avrupa'daki savaşları sonucunda Avrupa millî devletlerinin kurulması ve bunun özellikle Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan azınlıkları etkilenmesi sonucunda çıkan isyanlar ve bu olayların Türk aydınları üzerinde bıraktığı menfi etkilerdir. Bunun dışındaki sebepleri ise, şöyle sıralamak mümkündür:

1. Milliyet fikirlerinin Hristiyan tebaa arasında yayılması.
2. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı topraklarda muhtar ve müstakil devletlerin kurulması.
3. Müslüman halka meskûn olan eyaletlerin imparatorluktan ayrılma temayülleri.
4. Anadolu'ya ve Rumeli'ye imparatorluğun diğer bölgelerinden Türklerin göç etmeleri.
5. Devlet adamlarının olaylar karşısında zihinlerinde meydana gelen değişiklikler.
6. Avrupalıların Türkler üzerindeki siyâsî, kültürel ve ekonomik baskıları.
7. Türk gençlerinin Avrupalılar ile olan temasları.
8. Daha sonraları Rus Panislawizmi ile karşılaşan ve Rusların Tür-

koloji çalışmaları ile beslenerek kendi millî bilinçleri ile gittikçe daha büyük tepki gösteren Rusya Türkleri ve Tatarları'nın faaliyetleri.¹⁹

Bütün bu sebeplerin sonucunda Türk aydınlarında milliyetçiliğe doğru bir hareketin başladığını görmekteyiz.²⁰

Özellikle 11. Abdülhamit döneminde Türk Milliyetçiliğini savunan aydınlar genellikle batının milliyet fikirleri, batının Türkler aleyhinde propaganda, Batı ilim adamlarının azınlıklar içindeki çalışmaları ve Türk olmayan Müslüman topluluklarında milliyet fikirlerinin yayılması ile bunların imparatorluktan ayrılma temayülleri gibi sebeplerden etkilenmişlerdir.

Milliyetçiliğin sistemli olarak ortaya çıkması ise, daha sonra meydana gelen olayların etkisiyle olmuştur. Özellikle Avrupalı büyük güçlerin ve gayri Müslimlerin devleti yıkmak için giriştikleri hareketler, büyük toprak kayıpları, ekonomik ve siyasî baskıların sonucu olarak ortaya çıkan gurur kırıcı davranışlar karşısında Türklerin devleti ayakta tutmak için gösterdikleri dayanışma, millî itibarı (Osmanlı ve İslâm olarak) yükseltme gayretleri Türk millî birliğinin gelişmesi için kuvvetli bir zemin hazırlamıştır. Milliyetçiliğin gelişmesinde başka bir faktör de XIX. yüzyıldan itibaren başlayan toprak kayıplarının bir sonucu olarak elde kalan topraklara Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan birçok göç olayının olmasıdır. Bu dönemde yukarıda belirtilen bölgelerden yaklaşık 5 milyon insanın göç ettiği tahmin edilmektedir ki, bu sayı o dönem için çok büyük bir kitleyi ifade etmektedir.²¹ Kaybedilen topraklardan göçlerle gelen bu insanlar

19 Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 2.

20 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi C. VIII*. Ankara, 1977, s. 208-220; Hüseyin Nihal Atsız, Türkçülüğün ortaya çıkışı ve yayılmasını dört esas kaynağa bağlamaktadır. Bunları; 1. Kötü çok eski olan ve Türk milletinin şuur altında yüzyıllardan beri yaşattığı Milliyetçilik 2. Tanzimattan sonra Avrupa'daki Milliyetçiliklere benzeyen halkçı bir hareketin tatbik edilmesini isteyen Milliyetçilerin hareketi. 3. Devletin içindeki yabancıların ihanetinden doğan tepki. 4. Türklerin 200 yıldan beri çıktıkları sıkıntılar ve geçirdikleri felâketlerin verdiği uyanıklık. Bkz. Atsız, "Türkçülük", *Orhun*, Sayı 10, Ekim 1943.

21 Kemal H. Karpat, "Panislâmizm ve II. Abdülhamit, Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 48 (Haziran 1987), s. 25.

arasında eğitim düzeyi yüksek birçok insan bulunmaktaydı. Osmanlı siyasî ve kültürel hayatında önemli roller oynayan bu insanlarda özellikle şiddetli bir Rus düşmanlığı ve vatanlarına karşı duygusal bağlılıkları mevcuttu. Bunlardaki millî duygu milliyetçi düşünceler Osmanlıdaki Türk aydınlarını da etkilemiştir. Özellikle Kırım savaşıdan sonra Osmanlı devletinin Rusya'daki Türklerle ilgilenmesi ve siyasî münasebetleri de milliyetçi canlanmasında etkili olmuştur.²²

Bütün bu gelişmeler önceleri İslâmî dayanışmayı güçlendirmiş daha sonraları ise, gelişen siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik olayların tesiriyle Türk milliyetçiliğinin gelişmesini sağlamıştır. Devletin içindeki Hristiyan unsurlar ve daha sonra özellikle Avrupalıların tesiriyle Türklerin dışındaki Müslüman nüfus özellikle de Araplar arasındaki Arap edebî uyanışının ve milliyetçiliğinin ortaya çıkmasıyla tabîi olarak Türkler de kendilerini yavaş yavaş hissetmeye başlamışlardır.

Osmanlı devletinde meydana gelen bütün bu gelişmeler doğal olarak devlet yöneticilerini birçok tedbirler almaya da yöneltmiştir. İmparatorluğun çok milletli yapısını zedeleyecek bu milliyetçi gelişmelere karşı bazı askerî, siyasî ve idarî tedbirler almaya başlamış, içindeki milletleri imparatorluk fikrî etrafında tutmaya çalışmıştır.²³ Bu amaçla eşitlik fikrî çerçevesinde Tanzimatı ilân etmiştir. Gelişen Osmanlılık fikrî ise özellikle Genç Osmanlılar (Jön Türkler) tarafından bir ideoloji olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Amaç imparatorluk içindeki milletleri eşit siyasî haklara sahip ortak bir vatan mefhumu etrafında birleştirmektir.²⁴ Ancak Jön Türklerin hiçbir derin bir teori, özgün bir siyasî formül veya zihinleri devamlı olarak

22 Sarıay, *a.g.e.*, s. 32-33.

23 Osmanlı İmparatorluğu, tebaalarının tümünü millet kabul ediyordu. Bu anlayış Osmanlılık fikrini doğurmuştur. Ancak, imparatorluğun çöküşü devresinde ortaya çıkan Türkçülük fikrindeyse Türk dünyası bir bütün olarak kabul ediliyordu. Bu yüzden Türkçüler millet anlayışlarını Osmanlılardan farklı ele alıyorlardı. Geniş bilgi için bkz. François Geogon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Yusuf Akçura, 1876-1935, (Çev: Alev Er), Ankara 1986.

24 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII Cilt, Ankara, s. 309;

uğraştıracak bir ideoloji ortaya koyamamıştır. Jön Türkler uzun süre fikirsizlikten kendileri de şikâyet ettikten sonra diğer bazı siyasî ve sosyal dünya görüşlerini kabul etmek zorunda kalmışlardır.²⁵

Ancak o güne kadar vatan mefhumunu bilmeyen bu milletleri bir gaye etrafında birleştirmek çok zordu. Bu amaçla hazırlanan ve uygulamaya konulan Tanzimat Fermanı ile ve daha sonraki ıslahat ilanlarıyla kanun önünde ve dinler arasında eşitlik²⁶ ve herkese Osmanlı vatandaşı olma hakkı verildiyse de alt yapı hazır olmadığı için Müslüman ve gayri müslim arasında bir güven ortamı oluşturulamamıştır. Müslümanlar Hristiyanlarla eşit olmayı şer-i açıdan kabul etmezlerken Hristiyanlar da askerlik, vergi gibi konularda memnun kalmadılar. O dönemde güvensizlik o derece ileri olmuştur ki, aşağıdaki örnek durumu izah etmeye yeter kanaatindeyim. Hristiyanların askerlik meselesi gündeme geldiğinde Hristiyanların da askere alınması gerektiğine inanan ve bunu Serasker Namık Paşa'ya söyleyen yabancı bir devlet adamına Namık Paşa'nın "Böyle bir şey Çar'a bir öncü ordu kurmak olur" dediği bilinmektedir.²⁷

Osmanlılık fikrî ile devletin bir arada tutulamayacağını anlayan yöneticiler²⁸ ve aydınlar arasında bu sefer imparatorluğun çoğunluğunu teşkil eden Müslümanları bir arada tutmak düşüncesi ağır basmıştır. Bu düşünce aynı zamanda imparatorluğun en yaygın ideolojik gücü durumun-

25 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 1983, s. 24; Geniş bilgi için bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 1-30; E.E.Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (Çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1982, s. 7-15.

26 Mustafa Reşit Paşa, 1846 yılında gayri Müslimlerin temsilcilerini kabul etmiş ve onlara bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Müslümanlarla diğer din mensupları arasındaki eşitlik konusunu da gündeme getirmiştir. Bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1985, s. 627.

27 Faruk Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914)*, Ankara, 1994, s. 22; Osmanlı Devleti'ndeki Müslümanların "Millet-i Hakime" statülerinin Tanzimat Fermanı ile ortadan kalkması tepkilerine neden olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Halik İnalçık, "Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler" *Bellekten*, C. XXVIII, Sayı 109-112, 1964.

28 Jön Türklerin Osmanlı birliği konusundaki düşüncelerini incelediklerinde bunlar içerisinde etnik grup temsilcilerinin Türk unsuru etrafında birleşmesi düşüncesine karşı Osmanlı birliğinin savunucuları oldukları, buna karşılık uygun bir ortam bulduklarında ise süratle birer etnik Milliyetçi haline dönüştüklerini görmekteyiz. Meşrutiyet sonrası bir Ermenistan fikrine karşı sert bir şekilde Osmanlı birliğini savunduğunu gördüğümüz Abdullah Cevdet de, Kürt bağımsızlığı düşüncesinin yoğun bir şekilde tartışıldığı müttareke döneminde bu düşüncenin başlıca savunucularından biri olmuştur. Bkz. M. Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri*, iAnkara 1988, s. 12.

daydı. ²⁹ Ancak, bu İslâmcılık düşüncesi ile de, özellikle imparatorluk içerisindeki Türk olmayan Müslüman grupların milliyetçi emelleri nedeniyle, istenilen hedefe ulaşamadı.

Osmanlıcılığı ve Panislâmcılığı ortaya çıkan unsurların pek çoğu aynı zamanda o dönemde henüz başlangıç hâlinde olan Türk milliyetçiliğinin de gelişmesine yol açmıştır. Almanya ve İtalya'daki milliyetçi hareketlerin başarısı ve imparatorluk içerisindeki Müslim ve gayrimüslümlerin milliyetçi emelleri bir Türk kimliği bilincinin doğmasına yol açmış ve Türk milliyetçiliği neredeyse zorla yeşertilmiştir. ³⁰

1908'den sonra çeşitlenen siyasî hayat içinde ise milliyetçilik akımı iyice belirginleşmiş ve Jön Türklerin görmezlikten geldiği ulusçuluk tartışmalarını başlatmıştır. ³¹ Ancak, arada bir fark vardır. Osmanlıcılık fikrinin devleti bir arada tutamayacağı anlaşılmış İslâmcılık fikrinin de Müslümanların birleştirmedeği görülmeye başlamıştır. İşte bu gelişmeler arasında milliyetçilik, kültürel alanda, fikrî alanda, siyasî alanda gelişmeye yayılmış ve Türklerin kurtuluşu olarak görülmeye başlamıştır.

Türk milliyetçiliğinin temelleri dil, tarih ve edebiyat sahasındaki çalışmalarda o tarihe kadar büyük merhaleler kaydetmiş ve kültürel temelleri

---

29 Shaw, *a.g.e.*, s. 314; XIX. Yüzyıla kadar Türkler kendilerini her şeyden önce Müslüman olarak kabul ediyorlardı. Bağlılıkları farklı düzeylerde İslamîliğe ve Osmanlı hanedanı ile devlete idi. Bir kimsenin konuştuğu dilin, oturduğu toprağın geldiğini iddia ettiği ırkın siyasal hiçbir önemi yoktu. Türkler böylece kendilerini İslamîlikle özdeş olarak görüyorlardı. Gerek devlet, gerekse Osmanlı aydınları da İslamın savunmasını devletle eşdeğer olarak görüyorlardı. Nitekim Osmanlı ülkesi "Memalik-i İslam", hükümdarı "İslam padişahı" orduları "asakir-i İslam" dini başkanı "şeyhülislam" olarak anılıyordu. Bu durum aynı zamanda Avrupalılarca da kabul görmüştür. Avrupalıların Müslüman olmuş bir battıya "Türk olmuş" demeleri de bunun bir delilidir. Geniş bilgi için bkz. Mümtaz'er Türköne, *Siyasî İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu, 1867-1873*, (A.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1990; Lewis *a.g.e.*, s. 2-13; Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*, İstanbul 1962; Tunaya "İslâmcılık Cereyanı", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* C. XIX, 1954, s. 1-41.

30 Shaw, *a.g.e.*, s. 316; Geniş bilgi için bkz. Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihî Gelişimi*, İstanbul 1978; Lewis *a.g.e.*, s. 1-17.

31 Süleyman Seyfi Ögün, *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, İstanbul 1995, s. 164; ikinci Meşrutiyetten sonraki Türkçülük Hareketi için bkz. Muhammed Sadık, "Türkçülük Cereyanı, Türk Milliyetçiliğinin Eşiğinde (1908-1918)" *Türk Kültürü* 3-6, 1966-1969.

atılmıştı. Milliyetçilik fikrî gelişmesi de, II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamından faydalanarak daha hızlı yayılmaya ve teşkilâtlanmaya başlamıştır. Bu sebeple Türkçülüğün teşkilâtlanması II. Meşrutiyetten sonra olmuştur diyoruz. Bu dönemde birçok yayının yanında birçok cemiyet de kurulmuştur.

MİLLÎ MÜCADELE VE MİLLİYETÇİLİK

II. Meşrutiyet döneminin bu Türkçülük faaliyetleri ve bu dönem Türkçülerinin fikir ve düşünceleri Osmanlı Devleti içerisinde günden güne en büyük ve etkin güç olmaya devam ederken, Osmanlı Devleti patlak veren Birinci Dünya Harbi içerisinde kendisini bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin aydın kesimi dahil bu harpte imparatorluğu kurtarmak için çabalamışlardır.

Nitekim Osmanlı Devleti'nin 4 yıl süren Birinci Dünya Savaşı sonucunda müttefikleriyle beraber yenilmesi kendi fiilî sonunu da hazırlamıştır. Savaşın sonunda 30 Ekim 1918 Tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile bu son resmîyet kazanmıştır. Ancak, Mondros Ateşkes Antlaşması ihtiva ettiği hükümlerle sadece Osmanlı Devleti'nin değil, aynı zamanda Türklerin de sonunu getirecek nitelikteydi. Nitekim daha sonra yapılan uygulamalar Türk milliyetçilerini harekete geçirmiş Sevr Antlaşması ise Türkleri çileden çıkarmıştı. Bu nedenle, Türkler uzun ve yorucu Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yeni bir mücadeleye girişmek zorunda bırakılmışlardır.³²

Türk milletinin bağımsızlığını kazanması yolunda önemli bir safha da şüphesiz 1919-1922 yıllarıdır. Bu dönemde Türk milliyetçiliği her yönden faal olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki yeni mücadelede

---

³² 3 Mayıs 1944, 50. Yıl Türkçülük Armağanı, İzmir, 1994, s. 1; Geniş bilgi için ayrıca bkz. Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya ya Kadar I*, Ankara 1973.

Türkler, kurtuluşun millî gayelere yönelmekle ve millî tarih şuurunu idrak etmekle elde edileceği düşüncesine varmışlardır.³³

Bu dönemde özellikle asırlarca dünya coğrafyasının büyük ve önemli bir kısmına hükmetmiş ve bu coğrafyalarda yaşayan birçok milleti adaletle idare eden bir milletin hak etmediği bir duruma düşmesi onları fevkalâde rencide etmiştir. Bu durum onların isyan duygusunu körüklemiştir.³⁴

Daha önce imparatorluğun içinde azınlık olan ve Türklere karşı saygılı olan birçok milletin birinci sınıf vatandaş statüsüne çıkararak Türklerin kendi vatanlarında hakir görülmeleri, azınlıkların düşmanla iş birliği yapmaları, İstanbul Hükûmetinin ve padişahın düşmana karşı düştüğü kötü durum Türklerde ve Türk aydınlarında milliyetçi duyguların artmasına neden olmuştur.

Milliyetçi duyguların artmasında ve olgunlaşmasında kökü XIX. yüzyılın son devresine dayanan Türkçülük akımının yanında bir takım yeni siyasî ve sosyal şartların da tesirinin olduğu görülmektedir. Bu dönemde milliyetçi duyguların artmasında birçok sebep vardır. Bunları;

a. Asırlarca yabancılara hükmederek yaşamış itibarlı bir devletin fertleri olarak batı devletlerinin baskısı karşısında halkta beliren isyan duyguları,

33 Hamza Eroğlu, "Atatürk'e Göre Millet ve Milliyetçilik", *Atatürk Yolu*, Ankara, 1987, s. 147; Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmasından kısa bir süre sonra içinde Millî duyguların yer aldığı aynı zamanda Milliyetçi bir programın anahtarı durumunda olan Amasya Tamimi'nin maddelerini yetkililere ve halka duyurması yeni Milliyetçilik anlayışının da bir başlangıcıydı. Bu tamimde; 1. Vatanın tamamıyeti milletin istiklali tehlikededir. 2. Hükümet-i Merkeziye, deruhte ettiği mesuliyetin icabatını yerine getiremiyor. Bu hal milletimizi madum tanıttırıyor. 3. Milletin istiklalini yine milletin azim ve iradesi kurtaracaktır denilerek sadece Millî duygulara ve millete dayanılacağı belirtilmiştir. Amasya görüşmeleri ve oluşan Millî duygular için bkz. Atatürk *Nutuk*, Cilt I Ankara 1978, s. 22-23; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları* İstanbul 1953, C. I, s. 69 ve devamı; Kazım Karabekir *İstiklâl Harbi'miz*, İstanbul 1960, s. 57 ve devamı; M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken I*, Ankara 1959, s. 145.

34 Bu duyguyu en çok yaşayanların başında şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk gelmektedir. Nitekim o günlerde bu isyan duygularını izah ederken "Osmanlı ülkesi" bütün bütün parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı... Temel ilke Türk Ulusu'nun onurlu ve saygılı bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir... Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir. Öyle ise ya bağımsızlık ya ölüm! İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası demıştır. Bkz. *Nutuk* s. 9-11; Sabahattin Selek, *Millî Mücadele, Anadolu İhtilali*, Cilt II, İstanbul 1965.

b. İmparatorluktaki azınlıklar birinci sınıf vatandaş muamelesi görünürken, Türk'ün kendi vatanında hakir görülmesi ve ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürülmesi,

c. Rum ve Ermeni azınlıkların düşmanla yaptığı iş birliği,

d. Vatan topraklarında geçen yürekler acısı olaylar karşısında İstanbul Hükûmetinin gösterdiği kayıtsızlık³⁵ şeklinde sayabiliriz.

Aslında bu dönemde Ankara menşeli kelimelere de dikkat ettiğimizde, millî duyguların ne kadar ilerde olduğu görülmektedir. "Millî İstiklâl, Millî Mücadele, Millî Hareket, Millî Zafer, Hâkimiyet-i Milliye, Kuva-yı Milliye, Misâk-ı Millî, Büyük Millet Meclisi" gibi kelimeler buna en büyük delildir. Bu kelimeler incelendiğinde içerisinde yüksek bir milliyetçilik anlamını taşıdığı görülmektedir.³⁶

Millî Mücadelenin milliyetçi bir hareket olduğunu ifade eden Samet Ağaoğlu ise, "Halbuki Millî Mücadelenin bütün tarihî, bu Tarihin büyük sahnesi Birinci Büyük Millet Meclisi tutanakları, mücadeleye liderlik etmiş insanların başta Atatürk, çeşitli sebeplerle yaptıkları konuşmalar Millî Mücadelenin Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden milletlerin birer birer koparak ayrı devletler hâlinde teşekkül ettikten sonra imparatorluğun kurucusu Türk unsurunun da ayrı bir devlet kurmak mücadelesinden başka bir şey olmadığını göstermektedir. Bu bakımdan Millî Mücadele her şeyden önce milliyetçi bir harekettir" demektedir.³⁷

Bu konuda Remzi Oğuz Arık; "Anadolu'daki istiklâl mücadeleleri Turancılık şeklinde ve "Comprowis"lerle (uzlaşmalarla) bağlanmış ilk mil-

35 Zeynep Korkmaz, "Millî Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuru", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4/10 Kasım, 1987.

36 Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, 1985, s. 49; Nitekim Bütün Müdafaa-i Hukuk Merkezlerine Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen *Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'na Dair Nizamname (13 Kasım 1919)*'nin ikinci maddesinde "İstiklâl-i Millînin masumiyetini temin zmnunda Kuva-yı Milliyeyi Amil ve irade-i Milliyeyi hakim kılmaktır." denilerek Millî kararlılık ve Millî duygular net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bkz. Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara, tarihsiz, s. 105-106.

37 Samet Ağaoğlu, *Kuva-yı Milliye Ruhu*, İstanbul, 1973, s. 16; Geniş bilgi için ayrıca bkz. Tuncer Baykara, *Millî Mücadele*, Ankara 1985, s. 17-40.

liyetçiliğin hak ve mukadder yolu bulmak için geçmemiz gerekli bir sırat köprüsü oldu" ³⁸ demektedir.

Bazı batılı asker ve yazarlar Anadolu'daki bu milliyetçi hareketin temelini halkçılık anlayışına dayalı milliyetçi bir hareket olarak ele almaktadırlar. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Lord Curzon'a çektiği 23 Haziran 1919 tarihli telgrafta Türk milliyetçiliği ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: "Çanakkale Savaşlarında büyük ün kazanmış olan Mustafa Kemal Paşa, bir ay kadar önce ordu müfettişi olarak Samsun'a varışından bu yana kendisini milliyetçi duygunun merkezi hâline getirmiş görünmektedir." ³⁹

Amiral Sir F. Roeck de 17 Eylül 1919'da Lord Curzon'a çektiği telgrafta; "... Başbakan, milliyetçilere karşı asker göndermeyi teklif etti. Fakat bu akıllıca bir hareket olmaz. En azından bi iç harp başlatır ve daha fenası bu gruplar Mustafa Kemal'le birleşebilir. Bu konuda Saray ve müttetikler zayıf durumdadır. Biz Mustafa Kemal'e aracı göndermeyi düşünüyoruz" diyerek Amiral Calthorpe'ü teyit etmiştir. ⁴⁰

Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'ya gelip Mustafa Kemal Atatürk ile görüşen Fransız gazeteci, Berthe Georges-Gaulis milliyetçiliğin halka mal olması ile ilgili olarak; "böylece milliyetçilik bir kaç hafta içinde bütün Anadolu'yu fethetti. Bu olay, güçsüz, aciz ve hiddetten kudurmuş İngilizlerin gözü önünde cereyan etti" ⁴¹ demiştir.

Millî Mücadele ile Türk aydınları millî şuur daha sonra millî iradeye dönüşmüştür. Bu dönemde İstanbul'da yapılan mitinglerle işgal kuvvetlerinin protesto edilmesi ve arkasından Anadolu'da oluşan tepkiler bu

38 Remzi Oğuz Arık, *Milliyetçilik*, İstanbul, 1974, s. 51.

39 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk I.*, Ankara, 1973, s. 26.

40 Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1982, s. 198.

41 Berthe Georges-Gaulis, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, (Çev. Cenap Yazansoy), İstanbul, 1981, s. 79.

dönemde Türklük şuurunun ülkenin her yerine yayıldığını göstermektedir.⁴² Amasya Tamimi, Erzurum Kongresinde alınan kararlar, Misak-ı Millî kararları, Sivas Kongresi, Büyük Millet Meclisi'nin açılışı millî bilincin bir ifadesiydi.

Millî Mücadeleyi besleyen Kuva-yı Milliye ruhuna, İslâm dininin birleştirici gücünün tesiri de olduğu bir gerçektir. Büyük Millet Meclisi'nin Cuma günü namazdan sonra açılması ve vatanın her tarafında "Kuran-ı Kerim" ve Buhar-i Şerif" okutulması⁴³ Mustafa Kemal Paşa'ya Gazi unvanının verilmesi ve Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı istiklâl Marşı" Millî Mücadelede Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün dine bakış açısını da göstermektedir.⁴⁴

Türk Millî Mücadelesine hâkim olan milliyetçilik anlayışı aynı zamanda çağdaş bir milliyetçiliktir. Bu çağdaş milliyetçi kavramı dış politikada Misak-ı Millînin birinci maddesi "Mütareke sınırları içinde din, ırk ve asıl (soy) bakımından birlik, birbirlerine karşı hürmet ve fedakârlık hislerine dayanan mahallî gelenek ve yaşama hukuklarına riayet eden Osmanlı İslâm çoğunluğunun oturdukları toprakların ayrılamayacağı şeklinde tespit etmiştir."⁴⁵ "Osmanlı ve İslâm" kelimeleriyle "ırk ve asıl" kelimeleri arasında tezat olduğu iddia edilemez. Çünkü bu düşünce çizilmiş sınırlar içinde yaşayan herkes aynı ırktan, aynı soydan saymak manasına gelir.

Milliyetçilik ülkelerin istiklâl temini ve aynı zamanda demokratik idare tesisi gayretlerinin de kaynağı hatta temel taşıdır. Bu yüzden Türk Millî Mücadelesi'nin milliyetçi mahiyetini göz ardı etmek imkânsızdır.

42 İşgal kuvvetlerinin Anadolu'da protesto edilmesi ve gösteriler düzenlenmesini bizzat Atatürk teşvik etmiştir. Yapılan bu gösteriler ve yankılarını da günü gününe takip etmiş ve değerlendirmiştir. Geniş bilgi için bkz. *Nutuk I*, s. 17-21; Kemal Arıburnu, *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Ankara 1975.

43 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Ankara 1968, s. 569; Millî Mücadelede Manevi unsurların etkisi için bkz. Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara 1973, s. 15-133; Ali Sarıkoynucu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, C. I, Ankara 1996 s. 4-45.

44 Ercüment Kuran, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Ankara, 1987, s. 22.

45 Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 23.

Türk Millî Mücadelesi'ni, Batı devletlerinin sömürgecilik ve kolonizasyon ihtirasına karşı doğuda belirmiş büyük çapta milliyetçi bir hareket olarak değerlendirmek mümkündür.

Millî Mücadele yılları boyunca kurulan millet meclisinde ise, çeşitli fikirler olmasına rağmen en kuvvetli duygu, şüphesiz milliyetçilik duygusu idi. Meclis millî hâkimiyeti esas almıştır. Esasen millî meclislerle çeşitli fikirlerin olması en doğal olanıdır. Çünkü tek fikrin hâkim olduğu meclisler esasen millet meclisi mefhumu ile bağdaşmaz. Büyük Millet Meclisi tutanakları incelendiğinde, bu fikirlerin var olduğunu ve kuvvetle çarpıştıklarını görmek mümkündür. Birinci Millet Meclisi'ndeki fikir savunucularını Tesanütçüler (Birlikçiler), Milliyetçiler, Komünistler (az da olsa) diye üçe ayırmak mümkündür. Milliyetçileri de kendi aralarında, Islahatçılar, Muhafazakârlar, Liberaller diye üç ayırabiliriz.⁴⁶

Bu meclisin üzerinde anlaştığı ana gayeler ise şunlardı:

- * Millî Meclisi başarıya götürmek,
- * Meclisin haklarına el uzattırmamak,
- * Hükûmeti her an murakabe ve kontrol etmek,
- * Millî iradenin otoritesini daima yüksek ve canlı tutmak.⁴⁷

Millî Mücadele Türk milletinin yenilmez kuvvet ve iddialarını göstermektedir. Milliyetçilik her millette olduğu gibi Türk milleti için de ayakta durmanın şartı olmuştur. Nitekim millî mücadelede Tarihin belki de en zor şartları içerisinde Türk halkını kuvvetli düşmana karşı ayakta tutan ve mücadele ettiren azim ve inancı bu milliyetçilik ruhu içerisinde değerlendirmek lazımdır. Millî Mücadele tarihî boyunca Birinci Büyük Mil-

⁴⁶ *a.g.e.*, s. 58.

⁴⁷ "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diyen Atatürk attığı her adımda Millet Meclisi'nin kararına başvurmuştur. Bu da onun Millî iradeye olan güvenini göstermektedir. *a.g.e.*, s. 71.

let Meclisi çağdaş anlamda milliyetçiliği ön plânda tutmuş tarihinin hiçbir gününde, hiçbir kararında ırkçı bir uygulama yapmamıştır.⁴⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde hünere idare edilen ülkenin bağımsızlık savaşı diğer tüm duygu ve ideolojilerden farklı olarak vatanseverlik, vatani işgalcilere karşı korumak duygusunu işleyerek halkın desteğini harekete geçirmiştir.

Böylece;

1. Türk milleti kendi aralarında teşkilâtlanmış mahalli tedbirlere başvurmuştur.

2. Mitinglerle düşman protesto edilmiş ve Türklük şuurunun ülke çapına yayılması sağlanmıştır.

3. Amasya Tamimi ve kongrelerle Türklük şuru millî iradeye dönüştürülmüştür.

4. Misak-ı Millî ile somut bir vatan kavramı meydana getirilmiştir.

5. Millet meclisinin açılması ile millî hâkimiyet tesis edilmiştir.

6. Başarıya ulaşmakla da millî şurun ve millî gücün zirvesine çıkmıştır.⁴⁹

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA MİLLİYETÇİLİK İLKESİ VE ATATÜRK

Osmanlı Devleti tarihe karışmış, Millî Mücadele sonucunda ise, yerine yeni bir devlet ve yeni bir sistemle idare edilen Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurulan yeni cumhuriyet Türklerin çoğunlukla olduğu böl-

---

48 *a.g.e.*, s. 24.

49 Korkmaz, *a.g.m.*, s. 53-56.

geler üzerinde kurulmuş millî karakter taşıyan büyük oranda Türklerden oluşan millî bir devletti. Bu nedenle takip edilecek yeni politikanın da millî olması gerekirdi. Esasen daha millî mücadelenin yapıldığı yıllarda devam eden bir milliyetçilik anlayışı (ki, bu anlayış istiklâl savaşında birleştirici bir rol oynamıştı) cumhuriyet döneminde de aynen taşınmıştır.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin yıkılması daha önce hüküm süren bütün ana politik ideolojileri itibardan düşürmüştür. Osmanlıcılık var oluş nedenini yitirmiş İslâmcılık ve Pantürkizm ise, İmparatorluğu kurtarmayı başaramamıştır. Dolayısıyla 1923'ü müteakiben Mustafa Kemal yeni Cumhuriyeti milliyetçiliğin birleştirici yeni bir anlayışı ile idare etmek için çaba sarf etmiştir.⁵¹ Osmanlı dönemindeki milliyetçilerden başta Ziya Gökalp'in fikir ve düşünceleri olmak üzere, milliyetçilik düşüncelerini Cumhuriyete de taşımışlardır. Böylece Osmanlı dönemindeki milliyetçilik fikirleri de belli bir oranda yeni devletin ideolojisine de taşınmıştır. Yeni kurulan devlette Atatürk'ün tasavvur ettiği milliyetçilik düşüncesi temel ilkelere biri olarak kabul edilmiştir. Zaten daha önce Mustafa Kemal Atatürk 1921 Tarihinde Eskişehir'de yaptığı bir konuşmada "Ne İslâm Birliği ne de Türk Birliği bizim için bir doktrin veya mantıklı bir politika meydana getirebilir. Bundan böyle yeni Türkiye'nin, hükümet politikası kendi millî sınırları içerisinde Türkiye'nin kendi öz egemenliğine dayanma ve bağımsız yaşamadan meydana gelmektedir"⁵² demiştir. Aslında,bağımsız yaşam, millî sınırlar içinde kalma, millî egemenliğe dayanma fikri, Atatürk'ün Cumhuriyet kurulduktan sonra da savunduğu fikirlerdir. Bu konuşma Türkiye'nin Pantürkizmden uzaklaştığını da göstermekteydi. Atatürk bu konuşmanın bir benzerini de 1927'de tekrarlamıştır.⁵³

50 Shaw, *a.g.e.*, s. 446.

51 Jacob M. Landau, *Pan Turkism In Turkey*, London, 1981, s. 72; Kurulan Yeni Türkiye devletinin dayandığı ilkelere biri de Milliyetçilikti. Bununla ilgili olarak bkz. Mustafa Gül "Türkiye Cumhuriyeti'nin Temelini Teşkil Eden Değerler" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 29, Temmuz 1994, s. 391-400.

52 Landau, *a.g.e.*, s. 72.

53 *a.g.e.*, aynı yer; Her ne kadar siyasî durum nedeni ile Atatürk bunları söylemiş ve devlet politikası haline getirmişse de onun gönlünde bütün Türkler'in yaşadığı bölgelerin korunması vardır. Bu konuda "Türk milleti Asya'nın Garbında ve Avrupa'nın Şarkında olmak üzere kara ve deniz sınırları ile ayrılmış, tanınmış büyük bir yurttadır, onun adına Türkleri derler", demektedir. Bkz. Cihat Akçakayaloğlu, *Atatürk*, Ankara 1980, s. 537-538.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Atatürk'ün ortaya koyduğu yeni milliyetçilik anlayışının etkisiyle Pantürkizmi savunan Meşrutiyet dönemi Türkçü ve milliyetçi aydınların da fikirlerini, kısmen veya tamamen değiştirdiğini görmekteyiz. Mehmet Emin (Yurdakul) kendi şiirlerini yeniden düzenleyerek Turan kelimesi yerine vatan kelimesi kullanmaya başlamıştır. Ahmet Ağaoğlu basın bürosu müdürlüğünü kabul etmiştir. 1923 ve daha sonra 1927 yıllarında da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne millet vekili olarak seçilmiştir. Ağaoğlu bir Fransız gazeteciye "Ankara eski Osmanlı İmparatorluğunun gösterişinden feragat ederek milliyetçidir. Et-nografik Türk sınırları ile tahdit edilmiş mütevazı bir Türk Yurdu kurmayı dilemektedir. Bunun için barışa ve huzura ihtiyaç duymaktadır" demiştir.. Yusuf Akçura ise, bir tarih profesörü olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni Pantürkist görüşlerinin gerçekleştiği bir ülke olarak değerlendirmiştir. ⁵⁴ Ayrıca Meşrutiyet dönemi Türkçülerinden Tekin Alp da bu dönemde şiddetli bir Kemalist olmuştur. Daha doğrusu Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçi düşüncelerini benimsemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanan milliyetçilik anlayışı, Türk toplumunun çağdaşlaşmasını öngören ileriye dönük bir milliyetçilik olmuştur. ⁵⁵ Cumhuriyet döneminde lâiklik ve reformlar konusunda II. Meşrutiyet milliyetçilerinin de tasavvur ettiklerinden daha ileriye gidilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Dış Türklerle yeterince ilgilenilememiştir. Bunda yeni cumhuriyette yapılan reformların da etkisi vardır. Esasen Mustafa Kemal Atatürk 1927'deki konuşmasında Türkiye'nin kendi iç sınırları ile meşgul olacağını vurgulamıştır. Türkiye'nin izlediği bu politika Sovyetler Birliği ile ilişkilerini normalleştirmek amacını gütmüştür. ⁵⁶ Diğer taraftan Türkiye'nin bundan vaz geçmesinin bir

54 Landau, *a.g.e.*, s. 74.

55 *a.g.e.*, s. 239.

56 Landau, *a.g.e.*, s. 73; Dış Türkler denildiğinde şüphesiz öncelikli olarak Sovyetler Birliği'ndeki Türkler akla gelmekteydi. Bunlar Özbek, Kazak, Uygur, Türkmen, Azeri diye ayrılırlardı. Atatürk her ne kadar açtıkları bunlarla ilişki kurarak destekleyememişse de en azından bunların kültürel birliklerinden yana olmuştur. Bu amaçla Türk Tarih ve Türk Dil kurumlarını kurmuş, ayrıca başta Hatay meselesi olmak üzere birçok dış konuya da hassasiyet göstermiştir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara 1995, s. 1-60; İbrahim Yılmazçelik, "Atatürk'ün Dış Türkler Politikası ve Dış Türkler" *Türk L'inyası Tarih Dergisi*, Mayıs 1994, s. 89 ve devamı; Yusuf Sarıay "Atatürk'ün Hatay politikası -I-(1936-1938), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII, Sayı 34, Mart 1996, s. 65.

nedeni de savaş sırasında tahrip olmuş olan devletin yeniden yapılanması üzerine yoğunlaşmasından kaynaklanmıştır. Devlet bu dönemde milliyetçilik anlayışını basın, okullar, çeşitli hükümet daireleri, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocağı kanalıyla yapmıştır.⁵⁷

Millî Mücadele yıllarında vatanın savunulması ve kurtarılması şeklinde sadece siyasî bir gaye olarak ele alınan milliyetçilik, Millî Mücadelenin gerçekleşmesinden sonra anlamı genişleyerek siyasî, kültürel ve ekonomik olmak üzere bütün hayat ve faaliyetlerin hepsini ifade eden bir gaye halini almıştır.⁵⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki milliyetçilik anlayışı teorik olarak meşrutiyet milliyetçiliğinden beslenmesine rağmen, uygulamada farklılık arz etmektedir. Kemal Karpat; Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri milliyetçilik anlayışı arasındaki farkın değerlendirmesini şu şekilde yapmaktadır.

"... Milliyetçilerin büyük bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğunun millî bir kültür yaratamamasının ve dolayısıyla millî bir devlet haline gelememesinin, yeni zamanların şartlarına uyamamasının başlıca sebebini İslâmiyet'te buluyorlardı. Gerek bu yeni milliyetçilik, gerekse amaç edindiği devrin milliyetçilik doktrini, sistematik olarak ilk işlemiş olan, Ziya Gökalp'in görüşlerinden az çok ayrılıyordu. Ziya Gökalp'in dine, tarihe ve geleneksel topluma dayandığı milliyetçiliğin yerine akılcı ve son derece lâik bir milliyetçilik almıştı. Gökalp'in lâikçiliği, aslında Müslümanlığı Türk hayat tarzına uydurmak ve dinî müesseseleri-haifelik de dahil olmak üzere bu bakımdan yorumlamak amacını güdüyordu. Oysa şimdi din dev-

57 Shaw, *a.g.e.*, s. 446; Nitekim Atatürk 26 Nisan 1926'da Türk Ocakları delegelerine yaptığı konuşmada Türkçülük açısından Türk Ocaklarının önemini vurgulayarak "Biz doğrudan doğruya Milliyetperveriz ve Türk Milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsi ile meşbuğ olursa o camiaya istinat eden Cumhuriyet de kuvvetli olur. Türk Ocakları teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa etmişlerdir. Bu mesaide devam ediniz ve avdetinizde arkadaşlarınıza selâm söyleyiniz" diyerek milliyetçiliğe olan yakınlığını ortaya koymuş bu konuda Türk Ocakları'nı da desteklemiştir. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1918-1973*, C. III, Ankara 1989, s. 118.

58 Ali Fuat Başgil, "Türk Milliyetçiliği-Doğuşu-Manası-Gayesi ve Vasıfları" *İkinci Türk Tarih Kongresi 1937*, İstanbul 1943, s. 991.

letten tamamıyla ayrılmış ve devlet üstün bir duruma girmiştir. Gökalp'in batıdan yalnız teknolojiyi almaya inhisar eden garplılaşıma fikrî genişletilerek batı, maddî ve kültürel her türlü yenileşmenin biricik kaynağı olarak kabul edilmişti..."⁵⁹

SONUÇ

Cumhuriyetin bu ilk yıllarındaki milliyetçilik anlayışı ve Atatürk'ün milliyetçilik uygulamaları üzerinde çalışmalarda bulunan çeşitli araştırmacılar, bu anlayışın temel özelliklerini şu şekilde belirtmektedirler:

- a. Millî birlik ve bütünlüğe büyük önem verir.
- b. Sını kavgasına karşıdır,
- c. Gerçekçidir ve vatan kavramına dayanır,
- d. Saldırgan değil barışçıdır,
- e. Irkçılığa karşıdır,
- f. Milliyetçiliği reddeden akımlara karşıdır,
- g. Lâiklik ilkesi ile bağlantılıdır,
- h. Millet egemenliği ilkesiyle bağlantılı ve demokrasiye yöneliktir.

---

59 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, s. 48-49.